

Наказом МОН України від 10.10.2022 р. №894 видання включено до **категорії «Б»** за спеціальностями: 051 – економіка; 072 – фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок; 073 – менеджмент; 076 – підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 292 – міжнародні економічні відносини

DOI 10.56197/2786-5827/2025-4-1-6

УДК 330.83:338.246.8](44)

Сливка Тетяна Олександрівна,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу економічної історії,
Державна установа “Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України”,
вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01001, Україна
email: tetianaslyvka28@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6955-5539>
Researcher ID: ACG-8466-2022

Slyvka Tetiana,
PhD in Economics,
Senior Research Officer of the Department of Economic History,
the name of the institution,
State Organization “Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine”
Panasa Myrnoho str., 26, Kyiv, Ukraine, 01011
email: tetianaslyvka28@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6955-5539>
Researcher ID: ACG-8466-2022

ТЕОРІЯ ПОЛЮСІВ ЗРОСТАННЯ І СТРАТЕГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ВІДБУДОВИ: ДОСВІД ФРАНЦІЇ

GROWTH POLES THEORY AND TRANSFORMATIONAL RECONSTRUCTION STRATEGY: THE EXPERIENCE OF FRANCE

Вступ. Теорія полюсів зростання представника соціологічного інституціоналізму Франсуа Перру була покладена в основу державної економічної політики Франції, яка проводилася з метою трансформаційної відбудови після Другої світової війни. Сучасній економіці України властиві характеристики, які свідчать про необхідність технологічного оновлення і структурних реформ, що має бути враховано при вирішенні завдань повоєнного відновлення. Дослідження успішного історичного досвіду впровадження ефективних механізмів поствоєнної реконструкції економіки є актуальним та може бути корисним для формування сучасної стратегії відновлення.

Матеріали та методи. Для проведення дослідження використовувались такі методи: аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, порівняння тощо. Теоретичною базою дослідження стали наукові праці українських та зарубіжних вчених.

Результати і обговорення. У статті розкриті основні положення теорії полюсів зростання Ф. Перру та показано їх застосування у практиці державного регулювання

економіки. Визначено, що складовими елементами економічної політики дирижизму та індустріального імперативу у Франції кінця 1940-х–1960-х років були націоналізація, індикативне планування, прямі інвестиції у виробництво. Ці складові забезпечили промислово-технологічну модернізацію та підвищення рівня економічного розвитку країни. Підкреслено особливе значення державного інвестування у стратегічні галузі виробництва. Показано стимулюючу роль держави у монополістичній централізації промислового виробництва. Розкриті механізми узгодження інтересів держави, суспільства та бізнесу в процесі індикативного планування.

Висновки. Структурна трансформація та реформи можуть бути ефективно здійснені на основі сильної ролі держави в економіці, про що свідчить історичний досвід Франції. Державна підтримка та інвестиції у високотехнологічні галузі виробництва є необхідною складовою повоєнного відновлення на засадах побудови модернізованого, технологічно й технічно вдосконаленого національного господарства, а не відтворення довоєнної структури економіки з її вадами.

Розвиток національних корпорацій за умов ефективної державної політики може стати одним із дієвих інструментів відбудови української економіки на засадах підтримки високотехнологічних галузей виробництва.

Впровадження індикативного планування сприяло узгодженню інтересів різних економічних суб'єктів та мотивації їх до виконання визначених цілей. Формулювання завдань повоєнного відновлення в Україні та залучення для їх реалізації широкого кола економічних суб'єктів може бути здійснене з урахуванням французького досвіду.

Ключові слова: повоєнна відбудова, дирижизм, індикативне планування, корпорації, нагромадження капіталу, структурна політика, Франсуа Перру, Жан Монне.

Introduction. The theory of growth poles of the representative of sociological institutionalism F. Perroux was laid down as the basis of the state economic policy of France, which was carried out with the aim of transformational reconstruction after World War II. The modern economy of Ukraine has characteristics that indicate the need for technological renewal and structural reforms, which should be taken into account when solving the tasks of post-war reconstruction. The study of the historical experience of implementing effective mechanisms for post-war reconstruction of the economy is relevant and can be useful for forming a recovery strategy.

Materials and methods. The following methods were used for the research: analysis, synthesis, systematization, generalization, comparison, etc. The theoretical basis of the research was the scientific works of Ukrainian and foreign scientists.

Results and discussion. The article reveals the main provisions of the theory of growth poles by F. Perroux and shows their application in the practice of state regulation of the economy. It is determined that the constituent elements of the economic policy of dirigisme and the industrial imperative in France in the late 1940s-1960s were nationalization, indicative planning, direct investment in production. These components ensured industrial and technological modernization and an increase in the level of economic development of the country. The special importance of state investment in strategic industries is emphasized. The stimulating role of the state in the monopolistic centralization of industrial production is shown. The mechanisms of coordination of the interests of the state, society and business in the process of indicative planning are revealed.

Conclusions. Structural transformation and reforms can be effectively implemented on the basis of a strong role of the state in the economy, as evidenced by the historical experience of France. State support and investment in high-tech industries is a necessary component of post-war recovery on the basis of building a modernized, technologically and technically advanced national economy, rather than recreating the pre-war structure of the economy with its flaws.

The development of national corporations under effective state policy can become one of the efficient tools for rebuilding the Ukrainian economy on the basis of supporting high-tech industries.

The implementation of indicative planning contributed to the coordination of interests of various economic actors and their motivation to achieve the defined goals. Formulating the tasks of post-war reconstruction in Ukraine and involving a wide range of economic actors in their implementation can be carried out taking into account the French experience.

Keywords: post-war reconstruction, dirigisme, indicative planning, corporations, capital accumulation, structural policy, François Perroux, Jean Monnet.

JEL Classification: B15, L5, L22, N44, O14

Вступ. Відбудова економіки України на основі технологічної модернізації та структурної трансформації є невід'ємною складовою забезпечення національної конкурентоспроможності в майбутньому, оскільки тривалий час національне господарство характеризується низькотехнологічною спеціалізацією, енергомісткістю, зношенням основного капіталу, низькою інноваційною активністю. Історико-економічний аналіз успішного досвіду країн, які пройшли поствоєнне відновлення, засвідчує необхідність вжиття регуляторних заходів держави та проведення політики структурних реформ у повоєнний період (Держава і ринок..., 2024; Бородіна, 2022; Відбудова для розвитку..., 2023). Дослідження стратегії трансформаційної відбудови Франції у роки після Другої світової війни є особливо цікавим для України, оскільки французька економіка потребувала не лише відновлення довоєнного економічного потенціалу, а й оновлення основного капіталу та модернізації промисловості, що не проводилися тривалий період через економічну стагнацію, а потім – війну. Подібність задач, які стояли перед Францією по завершенні війни, та викликів, з якими стикається Україна сьогодні, актуалізує дослідження теорії полюсів зростання як концептуальної основи економічної політики дирижизму й індустріального імперативу, які виявилися доволі успішними у Франції.

Мета статті – показати можливості застосування альтернативних підходів до державного регулювання економіки та її структурної трансформації на основі аналізу історичного досвіду застосування теорії полюсів зростання у практиці відбудови й модернізації національного господарства Франції у період після Другої світової війни.

Формування теорії полюсів зростання та її основні положення розкриваються у наукових працях французького економіста Ф. Перру та інших дослідників (Perroux, 1961; Perroux, 1970; Brisset, 2020). Розробка механізмів економічного планування та аналіз результатів використання індикативного планування в різних країнах Європи показані в наукових працях низки вчених-економістів (Monnet, 1978; Duchêne, 1994; Caldari, 2024; Varela-Vázquez, 2024; Caldari, 2023; Cunha, 2020; Parr, 1999). Дослідженню можливостей застосування теорії Ф. Перру в стратегічному плануванні на регіональному рівні та сучасній регіональній політиці ЄС присвячені наукові праці українських та зарубіжних науковців (Komarovskiy, 2013; Rauhut, 2020; Vere, 2015). Різні аспекти економічної історії Франції у другій половині XX століття розкриті у історичних дослідженнях (Джадт, 2020; Asselain, 1984). Разом з тим, залишаються недостатньо вивченими можливості та обмеження застосування французького досвіду трансформаційної відбудови в сучасних реаліях.

Матеріали та методи. На основі вивчення наукових праць українських та зарубіжних вчених, які слугують теоретичною базою дослідження, проведено історико-економічний аналіз, здійснено узагальнення економічних тенденцій та визначення причинно-наслідкових зв'язків за допомогою загальнонаукових методів дослідження.

Результати і обговорення. У результаті Другої світової війни окрім значних людських жертв Франція зазнала й економічних втрат, що були пов'язані як з воєнними діями, так і з колоніальною експлуатацією промислового потенціалу окупованої держави на користь військової машини нацистської Німеччини. По завершенні війни обсяг промислового виробництва у Франції скоротився у 2,5 рази порівняно з довоєнним, було виведено з ладу 2/3 залізничних колій, 80 % потужностей нафтопереробної промисловості¹, вдвічі скоротилося

---

¹ URL: <https://iaa.org.ua/articles/modeli-vidnovlennya-pislya-rujnacziyi-svitovi-kejsy-dlya-ukrayiny/> (дата звернення: 01.02.2025)

виробництво сільськогосподарської продукції, значно зменшився автомобільний парк та скоротилися вантажні перевезення². Проте, слід зазначити, що особливістю промисловості Франції було значне зношення основних фондів ще з довоєнного часу, що загострювало питання про технологічну модернізацію та переоснащення виробничих потужностей в рамках повоєнної відбудови країни.

У 1945-1948 рр. середньорічне зростання економіки Франції становило 1,1%, чого було недостатньо для швидкого післявоєнного відновлення³. Вирішальні зміни в економіці країни відбулися здебільшого під керівництвом Шарля де Голля у 1949-1969 роках, стимулом яких стала безпосередня допомога за Планом Маршалла, що розпочалася згідно угоди від 28 червня 1948 року.

Одним із потужних теоретичних напрямів пошуків моделі координації держави і ринку для забезпечення повоєнної відбудови і трансформації економіки став інституціонально-соціологічний. Зокрема, у Франції соціологічний інституціоналізм пов'язаний в першу чергу з ім'ям Франсуа Перру (1903–1979) – професора Сорбонни та Колеж де Франс, засновника паризького Інституту прикладної математики та економіки, члена Економічної та Соціальної Ради (Cunha, 2020). Ідеї Ф. Перру щодо суспільного контролю над економікою були покладені в основу державного регулювання (Brisset, 2020), яке у Франції мало назву “дирижизму”.

Ф. Перру розглядав нерівність як основоположний принцип господарювання і на основі цього обґрунтовував свою теорію домінування та полюсів зростання (Perroux, 1961). Головними домінуючими одиницями він вважав великі промислові корпорації та державу, що здійснює координуючий вплив з метою досягнення узгоджених дій та забезпечення гармонійного зростання. Ці домінуючі суб'єкти деформують економічний простір розмежовуючи центр і периферію, що передбачає наявність лідируючих компаній та відсталих територій і держав. У такий спосіб домінуючі одиниці створюють ефект поляризації та утворюють так звані «полюси зростання» (Parr, 1999).

Слід звернути особливу увагу на концепцію Ф. Перру, згідно з якою домінуючі галузі або підприємства впливають на територіальну структуру господарства та динаміку її розвитку в результаті концентрації нововведень, які групуються навколо галузі-лідера. Галузь утворює полюс зростання завдяки ефекту мультиплікації стимулюючи виникнення і розростання суміжних промислових центрів (Perroux, 1970).

Водночас, ефект домінування породжує необхідність впровадження заходів для гармонізації галузевої, територіальної та соціальної структур з метою досягнення кращого розподілу ресурсів та доходів. Відповідно така гармонізація може здійснюватися шляхом активних структурних перетворень в бажаному напрямку для чого необхідним є активне державне регулювання економіки.

Саме обґрунтування Ф. Перру удосконалення капіталістичного устрою за допомогою державного регулювання було покладене в основу економічної політики Шарля де Голля. Ця ж економічна політика пізніше отримала назву “індустріального імперативу”, оскільки її метою було заохочення промислової експансії Франції та посилення монополістичної структури економіки.

Теорія Ф. Перру була застосована на практиці в реалізації державних планів економічного розвитку. Франція є лідером серед країн, які започаткували в перші повоєнні роки систему індикативного планування, що успішно використовувалася на державному рівні впродовж кількох десятиліть. Французький уряд почав активно застосовувати політику економічного дирижизму з системою індикативного планування як один з її головних інструментів. Але окрім індикативного п'ятирічного планування, економічна політика Франції у 2-й половині ХХ ст. включала підтримку державою пріоритетних мегапроектів, а також – великих корпорацій – «національних чемпіонів».

Ще до початку надходження допомоги за Планом Маршалла у 1946 році у Франції

² URL: <https://www.project.finance.ua/dosvid-peremozhciv-france> (дата звернення: 05.02.2025)

³ URL: <https://epravda.com.ua/columns/2018/11/29/643112/> (дата звернення: 01.02.2025)

було створено Генеральний комісаріат із планування (Commissariat General du Plan (CGP), що був на той час вельми впливовим інститутом. Очолив CGP французький підприємець та державний діяч Жан Монне. CGP продовжувало розробляти плани для французької економіки до 2006 року, а згодом подібні функції перейшли до Центру стратегічного аналізу.

Основна роль Генерального комісаріату із планування полягала у визначенні загальнонаціональних цілей економічного розвитку та зростання, а також у розробці інструментів щодо їх досягнення. Для здійснення цієї діяльності використовувалися експертні оцінки високого професійного рівня. При цьому CGP налічував лише 100 співробітників. Їхня головна функція полягала у розробці планів та координуванні діяльності міністерств з метою забезпечення її відповідності загальній економічній стратегії. Істотна роль у розробці планів відводилася спеціалізованим комісіям. П'ятирічний план визначав пріоритетні завдання розвитку на весь запланований період.

Цілі індикативного планування у Франції від початку його впровадження полягали у здійсненні радикальних модернізаційних перетворень, що пояснювалося необхідністю не лише відновлення довоєнного економічного потенціалу, а й технологічного оновлення і переоснащення промисловості, що не проводилися тривалий період через економічну стагнацію, а потім – війну.

Отже, основним завданням індикативного планування у Франції стало здійснення модернізаційного ривка, насамперед у промислово-технологічній сфері, та набуття економікою країни міжнародної конкурентоспроможності. З цього приводу сучасні дослідники зазначають, що “Франція стала першою західною країною, яка поклала абсолютну відповідальність за економічне зростання та модернізацію на державну політику” (Джадт, 2020, с. 118).

Однією з основних функцій французького індикативного планування було досягнення загальнонаціонального консенсусу при прийнятті рішень щодо здійснення соціально-економічних та модернізаційних перетворень. З цією метою, по-перше, проводився аналіз передбачуваних перспектив розвитку, що полягав у розповсюдженні інформації про майбутні тренди в економіці, у сфері розвитку технологій та соціальних процесів. Важливою умовою було забезпечення доступу до інформації, окрім експертів, широкого кола учасників – представників профспілок, чиновників, бізнесу. Їхнє залучення на різних етапах процесу розробки плану вважалося необхідним. По-друге, задля сприяння веденню соціального діалогу у спеціалізованих комісіях відбувалися обговорення, що сприяли налагодженню взаєморозуміння між усіма учасниками, які приймають конкретні рішення, – економічними, соціальними та політичними.

Окрім того, індикативне планування було важливим для досягнення консенсусу щодо найбільш значущих реформ, які проводились у країні. Прикладом може бути узгодження реформи, пов'язаної з впровадженням нового методу фінансування громадської безпеки Франції.

У результаті використання індикативного планування вибудовувалася система узгоджених дій щодо впровадження великих інфраструктурних проєктів, реалізації промислової та інноваційної політики, розвитку регіонів тощо.

Перший план «модернізації та оснащення» (план Монне) був прийнятий у січні 1947 р., на період до 1950 р. (згодом його продовжили до 1952 р.). Загалом у 1947 – 1957 роках планування носило суто галузевий характер, індикатори склалися шляхом консенсуальних домовленостей між учасниками ринку.

У першому плані – Плані Монне – головним завданням стало відновлення та модернізація виробничих потужностей. План Монне наголошував на розширенні, модернізації, ефективності та сучасній практиці управління. Він встановлював інвестиційні цілі та виділяв інвестиційні кошти, містив прямі установки, насамперед для базових промислових галузей. Перевагу було надано шести галузям: виробництво електроенергії, видобуток вугілля, виробництво сталі, цементу, виробництво сільськогосподарського обладнання, транспорт. Пізніше до цієї системи планування були додані галузі з виробництва

нафти, хімікатів, синтетичних добрив, синтетичних волокон, суднобудування та інші.

У кожній з цих галузей було створено Модернізаційні комісії, які розробляли пропозиції та деталі плану розвитку галузей. У 1946 році у вісімнадцяти комісіях з модернізації працювало понад тисячу людей (Monnet, 1978, с. 246-247). Наприклад, “Комісія з електроенергетики мала 22 члени, у тому числі шість керівників фірм, три профспілкові діячі, двоє “білих комірців”, п’ять експертів і чотири державні службовці” (Monnet, 1978, с. 248), які дійсно представляли інтереси різних груп.

Перший План Монне передбачав державні інвестиції капіталу у великі підприємства за рахунок внутрішнього споживання, побудови житла та послуг, що викликало незадоволення населення, страйки, демонстрації, посилення симпатій до профспілок й комуністичної партії. Однак, як зазначає історик Т. Джадт, “свідоме нехтування сектором споживчих товарів та спрямування обмежених державних ресурсів у кілька ключових промислових галузей мало сенс для економіки в довгостроковій перспективі” (Джадт, 2020, с. 120). Тим не менш, План передбачав інвестування приблизно 24% національного доходу на рік (Duchêne, 1994, р. 161).

Основою для реалізації плану Монне стали підприємства державного сектору. Тут слід зазначити, що для відновлення економіки у повоєнній країні широко використовувалася націоналізація власності. Управління націоналізованими підприємствами здійснювали адміністративні ради, до складу яких входили представники працівників. Націоналізація проводилася на основі компенсації, а отримані від неї кошти вкладалися в найбільш рентабельні та прибуткові галузі.

Єдиним випадком націоналізації без виплати відшкодування і судового процесу була експропріація усіх заводів Renault через звинувачення у колабораційній діяльності з фашистським режимом їхнього власника-винахідника Луї Рено, який невдовзі помер у в’язниці. Подальша доля заводів склалася цілком успішно. У 1981 році Renault стала четвертим за величиною автовиробником у світі після General Motors, Ford і Fiat. Річний прибуток компанії склав 160 млн дол. На особливу увагу цей факт заслуговує у порівнянні з діяльністю головного приватного конкурента – Peugeot SA, який у цей рік мав збитки у розмірі 349 млн дол. Попри націоналізацію, принципи керівництва компанією Renault як приватним підприємством не змінилися. Уряд Франції надавав лише близько 10% фінансування, але не втручався у прийняття рішень⁴. У 1990 році Renault стала акціонерним товариством з державним капіталом. Уряд і досі частково бере участь в управлінні компанією⁵.

Окрім того, у 1944–1946 рр. у Франції були націоналізовані вуглевидобуток, газова промисловість, електроенергетика, авіапромисловість (авіаційні заводи Gnome et Rhône), частково машинобудування, емісійний центр країни – Французький банк, чотири найбільші депозитні банки (Credyt Lyonnais, Societe Generale, Banque Nationale pour le Commerce et l’Industrie, Comptoir National d’Escompte de Paris⁶), ощадні каси та 34 страхові компанії. Акції колишніх власників Банку Франції були замінені на облігації з 3% доходом. Державні банки або банки зі значним ступенем державної участі і сьогодні складають близько 80% всієї банківської системи країни.

У промисловості державний сектор охопив близько 1/5 всіх виробничих потужностей. Було створено державні компанії у сфері видобутку й постачання енергоресурсів.

Державна гірничодобувна компанія Charbonnages de France створювалась з метою вирішення проблем пов’язаних з падінням попиту на вугілля внаслідок зменшення рівня промислового виробництва й поширення нових джерел енергії – нафти й газу. Важливість державної допомоги цій галузі підсилювалася тим, що вуглевидобувні компанії були основними роботодавцями в багатьох регіонах країни. Значна частина гірничого обладнання

⁴ URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/23/7347964/> (дата звернення: 10.01.2025)

⁵ URL: <https://www.renaultgroup.com/en/our-company/heritage/> (дата звернення: 30.01.2025)

⁶ З *фр.* “Ліонський кредит”, “Генеральне об’єднання”, “Національний банк для торгівлі та промисловості”, “Національна облікова контора”

була застарілою, фізично зношеною або пошкодженою під час війни. Приватні підприємства були не в змозі зробити інвестиції, необхідні для модернізації галузі, а уряд вважав вугілля важливим ресурсом для відновлення промисловості. Створена в результаті націоналізації приватних підприємств компанія успішно проіснувала до 2007 року. У середині 1960-х років у відповідь на зміни ринкової кон'юнктури Charbonnages de France диверсифікувала свою діяльність – деякі ресурси були реінвестовані в хімічне виробництво, виробництво електроенергії та постачання будівельних матеріалів.

В результаті націоналізації було також створено одну з найбільших енергетичних компаній в Європі – Gaz de France, яка займалася видобутком й постачанням природного газу й сьогодні, після злиттів й поглинань з іншими компаніями галузі та ребрендингу, лишається однією з найбільших у світі.

Найбільший на сьогодні виробник електроенергії у світі Électricité de France було створено також у результаті націоналізації у 1946 році. Тоді ж розпочалася реалізація масштабної програми з будівництва гідроелектростанцій. Коли можливості останніх були вичерпані, Électricité de France будувала теплові та атомні електростанції.

Пізніше виникли змішані державно-приватні корпорації у сфері повітряного та водного транспорту. Таким чином, націоналізація стала важливим й ефективним інструментом швидкої модернізації базових галузей, а також сприяла створенню промислових та фінансових гігантів, що згодом утворили фінансово-промислові групи глобального рівня.

Важливо відмітити, що у проміжку між закінченням війни та оголошенням Плану Маршалла США надали Франції 1,9 млрд доларів на гранти та позики, а також списали 2,25 млрд доларів воєнного боргу (Джадт, 2020, с. 149). Американську допомогу використовували не для відбудови чи інвестицій, а для постачання предметів першої необхідності та ремонту. Допомога надавалася під певні зобов'язання – скасування протекціоністських квот на імпорт та запровадження вільного імпорту американських та інших закордонних товарів. Ця позика частково мала на меті просування інтересів США щодо міжнародної вільної торгівлі, відкритого та стабільного обміну валют і тіснішу міжнародну співпрацю (Джадт, 2020, с. 149).

У червні 1948 року Франція приєдналася до Плану Маршалла. В результаті укладеної угоди про економічне співробітництво було призупинено націоналізацію, а американські корпорації, наприклад Standard Oil, General Electric, Ford, Chrysler та ін., отримали можливості для придбання акцій французьких підприємств на вигідних умовах та заснування філій і дочірніх компаній на території Франції. Натомість Франція отримала допомогу від США, у розмірі 2,7 млрд доларів⁷, яка використовувалася для модернізації промислового потенціалу країни⁸.

Держава стала стейкхолдером в найбільших стратегічних підприємствах-монополіях і брала участь в процесі прийняття корпоративних рішень. Окрім вуглевидобувної галузі, газовидобутку, виробництва електроенергії, частки авіаційного виробництва та випуску автомобілів, у державній власності перебували всі залізниці, паризький міський транспорт, частки акцій нафтових компаній, компаній морського транспорту, значна частка авіаційної компанії Air France, військові підприємства.

Для державних підприємств вказівки індикативних планів були досить жорсткими, але щодо приватного сектору – лише орієнтовними, рекомендаційними. Планування передбачало механізм стимулювання прибутків приватних підприємців, які могли отримати низку пільг за умов дотримання державного плану.

Таким чином, План Монне став важелем оздоровлення французької економіки. Завдяки індикативному плануванню були створені сприятливі умови для довгострокового інвестування та підтримки домінуючих на національному ринку підприємств. При цьому основним інвестором була держава. (Asselain, 1984). Також важливим фактором стала переорієнтація приватних капіталів у сферу виробництва. Характерним для довоєнної Франції було переважання вивезення капіталу закордон над капіталовкладеннями у французькі

⁷ URL: <https://restoration.gov.ua/press/news/70940.html> (дата звернення: 05.02.2025)

⁸ URL: <https://restoration.gov.ua/press/news/71505.html> (дата звернення: 05.02.2025)

промислові підприємства. Знецінення національної валюти (девальвація французького франку у 1948 р. на 44% та в 1958 р. – ще на 17,5%) призвело до створення не вигідних умов для продовження лихварських операцій – номінальні доходи на цінні папери не встигали за ростом цін. Це сприяло подальшій виробничій переорієнтації власників капіталу. Разом з тим, посилювалася концентрація виробництва й капіталу, все більшого значення для національної економіки набували найбільші корпорації (Asselain, 1984). Так, лідерами в автомобілебудуванні стали чотири компанії: державна Renault, Peugeot, Citroën та Simca.

Відповідно до теорії Ф. Перру, перспективними галузями для формування полюсів зростання у Франції були визнані хімічна промисловість, машинобудування, нафтопереробка, пізніше додалися атомна енергетика та електронна промисловість. Ці галузі були здатні виступати як домінуючі одиниці в економічному просторі, тобто могли збільшувати масштаби і темпи економічної експансії нації, а також трансформувати структуру національної економіки. Зважаючи на це, держава надавала особливого значення саме таким видам діяльності задля забезпечення економічного зростання.

Поштовхом для оновлення французького паливно-енергетичного комплексу стало відкриття у 1950-х роках родовищ природного газу на південному заході Франції та нафти в Алжирі. Гігантом нафтогазової промисловості стала вертикально інтегрована корпорація Total, яка за показниками своєї діяльності конкурувала зі світовими лідерами галузі – ExxonMobil, BP, Royal Dutch Shell.

По мірі відновлення економіки було запроваджено другий план (1953-1957 рр.), в якому основним пріоритетом стали галузі високих технологій і стратегічного призначення – літакобудування, космічна промисловість, атомна енергетика, електроніка, телекомунікації. Близько половини державних асигнувань уряд Франції спрямовував на наукові дослідження і розробки саме в цих галузях⁹. Держава використовувала різні способи підтримки інноваційної діяльності, зокрема, компенсувала витрати на НДДКР приватним фірмам. Підприємства цих же галузей отримували гарантовані державою замовлення. В результаті, швидкі темпи розвитку авіаційної, автомобільної, нафтопереробної промисловості, атомної енергетики, виробництва радіоелектроніки та обчислювальних машин забезпечили збільшення обсягів французького технологічного експорту у 1950-1960-ті роки.

Варто зазначити, що значний поштовх для розвитку високотехнологічних виробництв у Франції дала мілітаризація економіки. У 1949 р. Франція стала членом військового блоку НАТО, в 1954 р. – СЕАТО. Крім того, країна вела колоніальні війни в Індокитаї (1946–1954 рр.) та Алжирі (1954–1962 рр.). За часткою військових витрат у національному доході Франція займала наприкінці 1950-х років 2-е місце серед країн-учасниць НАТО. Водночас мілітаризація економіки стимулювала розвиток військово-промислового комплексу та впровадження нових технологій у виробництві військової техніки.

У ході реалізації спеціальних контрактів між урядом та компаніями державні органи здійснювали фінансування пріоритетних проєктів, особливо у військовій промисловості, атомній енергетиці та інших галузях. Допомога держави здійснювалася у формі довгострокових пільгових кредитів, пільгових знижених тарифів та цін на товари та послуги підприємств державного сектора.

Така економічна політика держави мала успіхи. Швидкими темпами розвивалися нові наукоємні галузі господарства, були побудовані центри аерокосмічної, ядерної, електронної промисловості. Це заклало фундамент для подальшого економічного зростання. З 1960 по 1969 рік промислове виробництво Франції зросло на 80%. У порівнянні з 1938 роком воно збільшилося в 3 рази.

Отже, державне регулювання економіки та політика індустріального імперативу на рубежі 1950-60-х років, теоретичним підґрунтям яких була теорія соціологічного інституціоналізму Ф. Перру, забезпечили швидке відновлення економіки Франції після війни, оновлення основного капіталу та структурну трансформацію, що дало поштовх для

⁹ URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2018/11/29/643112/> (дата звернення: 01.02.2025)

подальшого економічного зростання.

В умовах міжнародної відкритості та створення спільного ринку країн ЄС планування у Франції поступово втрачало свій галузевий характер і ставало більшою мірою макроекономічним з використанням статистичних даних і економічним прогнозуванням. Поступово індикативне планування все більше втрачало свою актуальність та функціонально змінювалось, хоча спроби реалізації п'ятирічних індикативних планів тривали до 1992 року.

Сьогодні система індикативного планування у Франції замінена законами про загальні принципи розвитку територій, що визначають Планові договори між державою та регіонами. Уряд Франції вносить на розгляд Парламенту проєкт закону в якому визначаються стратегічні орієнтири та основні принципи довгострокового розвитку територій.

Тим не менш, індикативне планування дозволило досягти задекларованих цілей – швидкої модернізації промисловості, що перетворила Францію з аграрної на індустріальну країну, та міжнародної конкурентоспроможності. Фактично, План Монне забезпечив дисципліну, визначив напрямок розвитку й бачення майбутнього країни і став основою впевненості для нації в досягненні результатів.

Утім, були й інші важливі інструменти підвищення конкурентоспроможності Франції, необхідність якої зростала по мірі активізації інтеграційних процесів у Європі. Держава всіляко заохочувала монополістичну централізацію промислового виробництва, створення надпотужних фінансово-промислових комплексів. Злиття монополій стимулювалося урядом за допомогою замовлень, пільг та субсидій. Завдяки такому економічному стимулюванню у 1960-х роках виникли великі промислові групи Pechiney Ugine Kuhlmann (кольорова металургія, хімія) та Saint-Gobain-Pont-à-Mousson (виробництво скла і будівельних матеріалів).

Процес концентрації й централізації в банківській сфері Франції також стимулювався державою. Наприклад, закон від 1966 року обмежував операційну діяльність малих банків і вони були замінені на ринку більшими конкурентами. Для 1960-х років характерними були процеси посилення концентрації й централізації капіталу в провідних країнах світу, що відобразилося в новій хвилі злиттів і поглинань. У 1966 році в результаті об'єднання великих державних банків країни було утворено Національний банк Парижа (Banque Nationale de Paris). Централізація у банківській сфері Франції цілком відповідала загальносвітовим трендам того часу і характеризувалася об'єднанням банківського і промислового капіталу та галузевою спеціалізацією. Головною формою централізації монополістичного капіталу у Франції стала фінансова група, яка об'єднувала компанії навколо великого банку. З кінця 1960-х років французькі банки розширювали свою діяльність – фінансували житлове будівництво, надавали споживчі кредити тощо. Сьогодні ж у Франції домінують такі банківські групи як BNP Paribas, Groupe Crédit Agricole, Groupe BPCE, Société Générale, і вони ж є гравцями на глобальному ринку.

Висновки. Приклад Франції демонструє, що результативною для повоєнного відновлення та модернізації економіки може бути сильна роль держави у ключових високотехнологічних галузях. Саме в цих галузях французький уряд задавав темпи, напрями і порядок функціонування, здійснював інвестиції, таким чином створюючи сприятливі умови для розвитку і водночас чітко визначаючи мету та «правила гри». Важливо підкреслити, що використання французького досвіду політики індустріального імперативу в Україні може бути дієвим у разі спрямування заходів саме у високотехнологічні галузі, які подовжують технологічний ланцюжок та збільшують частку доданої вартості. Водночас, державна підтримка існуючих галузей, які вже вичерпали свої можливості і лишаються конкурентними на міжнародному ринку лише за рахунок дешевої робочої сили й ресурсів та обмеженого доступу до цих ресурсів через монополізм і лобіювання в державних структурах, створення непрозорих схем задля отримання пільг тощо, не зможе сприяти досягненню бажаних для економіки й суспільства результатів.

Свого часу Франція здійснила модернізацію енергетичної галузі шляхом переходу від традиційних джерел енергії до атомної енергетики, розвиваючи наукові розробки за рахунок

державної ініціативи і підтримки. Сьогодні напрямом пріоритетної державної підтримки в Україні може стати перехід до «зеленої» енергетики і розвиток технологій в цій сфері. Все більшої актуальності перехід до нових джерел енергії набуває як в глобальному контексті, як порятунком всієї планети, так і локально – подолання сильної енергетичної залежності України, що особливо загострилася під час війни та руйнування ворогом енергетичної інфраструктури.

Досвід французького індикативного планування показує його важливість для вироблення загальної взаємної стратегії економічного росту. Планування було ефективно використане при розробленні стратегії повоєнного відновлення. Сьогодні для України важливим є не тільки визначення цілей відновлення, а й створення умов для зацікавленості всіх суб'єктів в реалізації цілей. Французьке індикативне планування засвідчило можливість узгодження інтересів між державою, приватними підприємцями, профспілками, союзами споживачів тощо на основі обміну інформацією та врахування реальних можливостей при плануванні.

Перспективні подальші дослідження можуть полягати у розробці механізмів узгодження інтересів держави, суспільства і бізнесу в процесі повоєнної відбудови України та активізації промислового потенціалу країни у високотехнологічних галузях.

Список використаних джерел

1. Держава і ринок в економічному розвитку та у повоєнному відновленні: зарубіжний досвід : колективна монографія / за ред. д.е.н. В.В. Небрат ; Київ: НАН України, ДУ “Ін-т екон. та прогнозув. НАН України”, 2024. 416 с.
2. Бородіна О. А., Ляшенко В. І. Повоєнне відновлення економіки: світовий досвід та спроба його адаптації для України. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1. С. 121-134. URL: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).121-134](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).121-134)
3. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи : міжнародна колективна монографія / за ред. д.е.н. В.В. Небрат; Київ: НАН України, ДУ “Ін-т екон. та прогнозув. НАН України”, 2023. 571 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1O1xIDGN7nzGmSXS4hn0zm2RZxPY8s0gr/view>
4. Perroux F. *L'economie du XXeme siecle*. Paris: Presses Universitaires de France, 1961. 598 p.
5. Perroux F. Note on the Concept of Growth Poles. In: McKee D., Dean R., Leahy W. (Eds) *Regional Economics: Theory and Practice*, New York, The Free Press, 1970, pp. 93–104.
6. Brisset N., Fèvre R. The Vichy Opportunity: François Perroux's Institutional and Intellectual Entrepreneurship. *Research in the History of Economic Thought and Methodology*. 2020. Vol. 38B. P. 131-151. URL: <https://doi.org/10.1108/S0743-41542020000038B008>
7. Monnet J. *Memoirs*. Garden City, New York: Doubleday & Company Inc., 1978. 543 p.
8. Duchêne F. *Jean Monnet: The First Statesman of Interdependence*. New York: W.W. Norton & Company, 1994. P.161.
9. Caldari K. François Perroux on plans coordination and planning. *The European Journal of the History of Economic Thought*. 2024. № 31(2). P. 257-276. URL: <https://doi.org/10.1080/09672567.2024.2329048>
10. Varela-Vázquez P., de Francisco C. Regional economic development in the lens of the dilemma between growth poles approach and the balanced growth theory during the Francoist regime. *Iberian Journal of the History of Economic Thought*. 2024. № 11(1). P. 31-41. URL: <https://doi.org/10.5209/ijhe.93232>
11. Caldari K. François Perroux on European integration: “L’application aveugle d’une ‘orthodoxie’”. *The European Journal of the History of Economic Thought*. 2023. № 31(1). P. 1-39. URL: <https://doi.org/10.1080/09672567.2023.2238855>
12. Cunha A. M. Postwar Third-Way Perspectives: Francois Perroux on National Income and Planning. *History of Political Economy*. 2020. Vol. 52. Issue 4. P. 653-682. URL: <https://doi.org/10.1215/00182702-8603985>

13. Parr J. B. Growth-pole Strategies in Regional Economic Planning: A Retrospective View: Part 1. Origins and Advocacy. *Urban Studies*. 1999. № 36 (7). P. 1195-1215. URL: <https://doi.org/10.1080/0042098993187>
14. Komarovskiy V., Bondaruk, V. The role of the Concept of ‘growth Poles’ for regional development. *Journal of Public Administration, Finance and Law*. 2013. № 4 (4). P. 31-42.
15. Rauhut D., Humer A. EU Cohesion Policy and spatial economic growth: trajectories in economic thought. *Eur Plan Stud*. 2020. №28 (11). P. 2116-2133. URL: <https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1709416>
16. Bere R., Precup I., Silvestru C. On growth Poles from EU countries in the framework of Europe 2020. *Procedia Economics and Finance*. 2015. № 23. P. 920-925. URL: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00519-5](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00519-5)
17. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року. Пер. з англ. Катерини Зарембо. Київ: Наш формат, 2020. 928 с.
18. Asselain J.-C. Histoire économique de la France du XVIIIe siècle à nos jours. Vol. 2: De 1919 à la fin des années 1970. Paris: Le Seuil, 1984. 209 p.

References

1. Derzhava i rynek v ekonomichnomu rozvytku ta u povoiennomu vidnovlenni: zarubizhnyi dosvid. [State and market in economic development and post-war recovery: foreign experience], (2024), National Academy of Sciences of Ukraine, SO “Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine”, 416 p.
2. Borodina, O. A. and Lyashenko, V. I. (2022), “Post-War Economic Recovery: World Experience and Attempt to Adapt it for Ukraine”, *Bulletin of Economic Science of Ukraine*, 1 (42), P. 121-134. URL: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).121-1](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).121-1)
3. Vidbudova dlia rozvytku: zarubizhnyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy (2023). [Reconstruction for development: foreign experience and Ukrainian perspectives], NAS of Ukraine, SO “Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine”, 571 p. URL: <https://drive.google.com/file/d/1O1xIDGN7nzGmSXs4hn0zm2RZxPY8s0gr/view>
4. Perroux, F. (1961), *L’économie du XXeme siècle*, Presses Universitaires de France, 598 p.
5. Perroux, F. (1970), Note on the Concept of Growth Poles. In: McKee, D., Dean, R. and Leahy, W., Eds., *Regional Economics: Theory and Practice*, The Free Press, P. 93-104.
6. Brisset, N. and Fèvre, R. (2020), “The Vichy Opportunity: François Perroux’s Institutional and Intellectual Entrepreneurship”, *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, Vol. 38B, P. 131-151. URL: <https://doi.org/10.1108/S0743-41542020000038B008>
7. Monnet, J. (1978), *Memoirs*. Garden City, New York: Doubleday & Company Inc., 543 p.
8. Duchêne, F. (1994), *Jean Monnet: The First Statesman of Interdependence*, W.W. Norton & Company, 161 p.
9. Caldari, K. (2024), “François Perroux on plans coordination and planning”, *The European Journal of the History of Economic Thought*, 31(2), P. 257-276. URL: <https://doi.org/10.1080/09672567.2024.2329048>
10. Varela-Vázquez, P. and de Francisco, C. (2024), “Regional economic development in the lens of the dilemma between growth poles approach and the balanced growth theory during the Francoist regime”, *Iberian Journal of the History of Economic Thought*, 11(1), P. 31-41. URL: <https://doi.org/10.5209/ijhe.93232>
11. Caldari, K. (2023), “François Perroux on European integration: ‘L’application aveugle d’une ‘orthodoxie’”, *The European Journal of the History of Economic Thought*, 31(1), P. 1-39. URL: <https://doi.org/10.1080/09672567.2023.2238855>
12. Cunha, A. M. (2020), “Postwar Third-Way Perspectives: Francois Perroux on National Income and Planning”, *History of Political Economy*, Vol. 52, Issue4. P. 653-682. URL: <https://doi.org/10.1215/00182702-8603985>

13. Parr, J. B. (1999), "Growth-pole Strategies in Regional Economic Planning: A Retrospective View: Part 1. Origins and Advocacy", *Urban Studies*, 36 (7), P. 1195-1215. URL: <https://doi.org/10.1080/0042098993187>
14. Komarovskiy, V. and Bondaruk, V. (2013), "The role of the Concept of 'growth Poles' for regional development", *Journal of Public Administration, Finance and Law*, № 4 (4), P. 31–42.
15. Rauhut, D. and Humer, A. (2020), "EU Cohesion Policy and spatial economic growth: trajectories in economic thought", *Eur Plan Stud*, 28 (11), P. 2116-2133. URL: <https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1709416>
16. Bere, R., Precup, I., Silvestru, C. (2015), "On growth Poles from EU countries in the framework of Europe 2020", *Procedia Economics and Finance*, 23, P. 920–925. URL: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00519-5](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00519-5)
17. Judt, T. (2020), *Pislia viiny. Istoriiia Yevropy vid 1945 roku. [Postwar: A History of Europe Since 1945]*, Nash format, 928 p.
18. Asselain, J.-C. (1984), *Histoire économique de la France du XVIIIe siècle à nos jours, Vol. 2: De 1919 à la fin des années 1970*, Paris: Le Seuil, 209 p.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2025 р.

Рецензовано 20.02.2025 р.

Опубліковано 28.02.2025 р.